

P O L I C Y B R I E F S E R I E S

VENÄJÄN KANSAINVÄLISET MUUTTOLIIKKEET JA SUOMI

Helmikuu 2019

MINNA PIIPPONEN JA JONI VIRKKUNEN

Miten Venäjän ja Euraasian muuttoliikeprosessit ja maahanmuuttajien asema Venäjällä voivat vaikuttaa Suomen, Euroopan unionin ja Schengenin rajoihin?

Tarkastelun pohjautuu tutkimukseen ns. arktisesta reitistä Venäjältä Suomeen ja Norjaan. Reitti herätti talvella 2015-16 paljon huomiota. Empiirisenä aineistona ovat Sallan ja Raja-Joosepin kautta Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden kuulustelu- ja puhuttelupöytäkirjat sekä suomalainen, norjalainen ja venäläinen muuttoliiketutkimus ja -keskustelu.

- *Arktista reittiä Suomeen käytettiin Moskovan ja Muurmanskin kautta syyskuun alusta 2015 helmikuun loppuun 2016.*
- *Suomeen saapui Venäjän kautta n. 1750 henkilöä, joista n. 1480 haki turvapaikkaa.*
- *Turvapaikanhakijoita tuli yli 30 maasta. Eniten oli afganistanilaisia (43 %), sitten seurasivat Nepal, Syyria, Intia, Iran, Bangladesh, Kamerun, Palestiina ja Irak. Afgaanit tulivat useimmiten perhekunnittain.*
- *Noin neljäsosa oli asunut Venäjällä mm. työperäisinä siirtolaisina, opiskelijoina tai turvapaikanhakijoina. Suurimmat Venäjällä asuneet ryhmät olivat afgaanit ja eri Afrikan maista (mm. Nigeria, Kongo, Sudan, Guinea, Gambia) tulleet.*
- *Kauttakulmatkat olivat monesti vaiheikkaita ja kestivät 3-4 päivystä kuukausiin. Osa tuli Venäjälle Ukrainan tai Valko-Venäjän kautta.*
- *Matka arktisen reitin kautta oli mahdollista järjestää itse. Reitin valinnassa ja toiminnassa keskeinen rooli oli kansainvälisillä ja paikallisilla salakuljetusverkostoilla sekä viranomaisten korruptiolla. Matka Venäjän halki ja pohjoiselle rajalle onnistui.*
- *Arktisen reitin käyttö loppui Suomen ja Venäjän neuvotteluiden tuloksena helmikuussa 2016. Pohjoiset raja-asetat suljettiin kolmansien maiden kansalaisilta kuudeksi kuukaudeksi.*

Arktisen reitin tapahtumat koettiin Suomessa hämmentäviksi. Keskustelua hallitsivat Suomen, EU:n ja Venäjän välinen turvallisuus- ja rajahallinta, geopolitiikka ja muuttoliikkeen käyttö Venäjän hybridivaikuttamiseen. Laajennamme näkökulmaa Venäjän ja Euraasian muuttoliikkeiden empiriasta nouseviin tekijöihin. Reitti ja Suomeen saapuneiden turvapaikanhakijoiden kertomukset tuovat esiin Venäjän roolin globaalisti merkittävänä maahanmuutto- ja kauttakulkumaana. Venäjällä elää yli 10 miljoonaa maahanmuuttajaa, suuri osa ilman oleskelu- tai työlupia. Geopolitiikan, valtiotason turvallisuuden ja rajahallinnan ohella on tärkeää ottaa huomioon maahanmuuttoon liittyvän turvallisuuden monikerroksisuus.

Keskeiset havainnot

1. Venäjä ja arktinen reitti oli **osa laajempaa globaalia muuttoliikettä**. Sitä käyttivät sekä parempaa elämää ja kansainvälistä suojelua hakevat että Venäjällä oleskelevat maahanmuuttajat.
2. Arktinen reitti ja Venäjän käyttö **kauttakulkumaana liittyi maahanmuuton ja rajojen hallintaan**. Venäjälle oli helppo saada viisumi (mm. matkatoimistojen kautta), salakuljettajia löytyi ja pohjoisen ”rajat olivat auki”. Matkan järjestäminen kävi vaivattomasti.
3. Useat Venäjän **oikeusvaltion ongelmat** (mm. oleskelu- ja työlupakäytäntöjen epäselvyydet ja poliisin korruptio), tiukentunut ulkomaalaisvalvonta sekä rasmin ja eriarvoisuuden kokemukset johtivat pettymykseen ja saivat Venäjällä oleskelevat maahanmuuttajat siirtämään katseensa Eurooppaan ja lähtemään maasta.

4. **Internetin, tiedotusvälineiden, sosiaalisen median, ystävien ja salakuljettajien rooli** mielikuvien ja odotusten luomisessa sekä reitin valinnassa oli keskeinen.

Venäjä osa globaalia muuttoliikettä

Arktinen reitti pohjoisen kautta oli osa globaalia muuttoliikettä. Maareitti Venäjän kautta Eurooppaan oli vaihtoehto Välimeren reitille. Reitti koettiin turvallisiksi ja edullisemmaksi verrattuna Välimeren ja Balkanin reitteihin. Vajaa puolet arktisen reitin kautta tulleista turvapaikanhakijoista matkusti lasten tai muun perheenjäsenen kanssa ja erityisesti heille matkan turvallisuus oli keskeinen tekijä. Välimeren ja Balkanin vaarat olivat tiedossa eivätkä tulijat halunneet asettaa itseään ja vielä vähemmän lapsiaan alttiiksi hukkumiselle tai katoamiselle.

Matka Suomeen ei ollut suora. Sen aikana pysähdyttiin, odotettiin ja muutettiin suunnitelmia. Olosuhteiden muutokset Venäjällä, uutiset ja huhut reiteistä ja salakuljettajien käskyt suuntasivat liikkumista. Liikkeellä oli yhtä aikaa erilaisia ryhmiä, ja lähdön motiivit vaihtelivat (työ, perhe, vaino, turvapaikka, opiskelu). Monet olivat päätyneet Venäjällä paperittomiksi jopa vuosien laillisen oleskelun jälkeen.

Moskova ja Muurmansk muodostuivat reitin keskuksiksi. Helppoimmillaan matka Suomeen järjestyi muutamassa päivässä omatoimisesti. Kertomusten mukaan lentolippujen hankkiminen oli helppoa matkatoimiston kautta tai internetistä.

Salakuljetus ja korruptio

Salakuljetus- ja maanmiesverkostot, ystävät, tuttavat ja kanssamatkustajat sekä viranomaisten korruptio olivat keskeinen osa arktista reittiä. Ne näyttäytyivät eri ihmisille ja matkan eri vaiheessa eri tavoin. Siinä missä osa osti koko matkan Venäjälle ja sieltä eteenpäin kansainvälisesti verkottuneilta salakuljettajilta, osa tarvitsi avustajien palveluja vasta pohjoisessa. Venäjää kauttakulkumaana käyttäneet olivat riippuvaisempia salakuljettajien tai "matkanjärjestäjien" palveluista kuin Venäjällä asuneet, joilla oli kielitaitoa ja ymmärrystä eri instituutioiden toiminnasta.

Salakuljettajilta sai tarvittaessa hankituksi passin, Venäjän viisumin, matkaliput, majoituksen sekä rajalla tarvittavat asiakirjat (kuten karkotuspäätös Venäjän oikeuslaitokselta), polkupyörän tai auton. Myös paikalliset yritykset ja avustajat tarjosivat palveluitaan avoimesti mm. rautatie- ja lentoasemalla, tarjosivat majoitusta sekä auttoivat Suomeen matkalla olevat henkilökohtaisesti Kantalahteen tai Alakurttiin ja edelleen rajalle. Pohjoisessa turvapaikkaliikenne oli tulonlähde.

Salakuljettajat olivat hyvin perillä eri reiteistä ja niiden muutoksista. Matkan varrella liikkui huhuja Venäjän, Norjan ja Suomen rajojen toiminnasta, reiteistä ja maahanmuuttopolitiikasta. Monien ensisijainen kohde ei ollut Suomi, vaan Norja tai "Eurooppa". Huomio ja määränpää kääntyi Suomeen, kun levisi tietoa ja huhuja pohjoisen "avoimesta rajasta", yleisestä hyvinvoinnista, koulutuksesta sekä myönteisestä suhtautumisesta turvapaikanhakijoihin, ja kun reitti Norjaan sulkeutui.

Venäjä on perinteisesti huolehtinut rajojen ja raja-alueidensa turvallisuudesta tarkasti. Yhteistyötä Suomen rajavartiolaitoksen kanssa kehitetään usein toimivaksi. Venäjän rajat ovat kuitenkin huokoisia ja "avoimia" erityisesti Keski-Aasian ja etelän suuntaan. Esimerkiksi osa afgaaneista oli matkannut salakuljettajien avustuksella koko matkan Keski-Aasian tasavaltojen kautta Moskovaan ja edelleen Suomen rajalle tapaamatta yhtäkään poliisia tai rajavartijaa ennen Venäjän ja Suomen

rajaa. Pohjoisessa oli mahdollista ostaa paikka jonon kärjestä maksamalla lisähintaa jonoa ylläpitäville välikäsille.

Maahanmuuttajien poissulkeminen, arjen turvattomuus ja näköalattomuus Venäjällä

Venäjän ja Euraasian alueelliset integraatioprosessit vaikuttavat monella tasolla siihen, minkälaiset suhteet Venäjällä on eri maihin ja miten rajoja, rajanylityksiä ja maahanmuuttoa kulloinkin ohjataan. Suurin osa maahanmuuttajista tulee entisen Neuvostoliiton alueelta, erityisesti Keski-Aasiasta ja muista IVY- ja Euraasian talousliiton maista. Venäjällä on monenlaisia maahanmuuttajaryhmiä myös muista Euroopan (kuten Ukraina, Moldova), Itä- ja Etelä-Aasian maista (Kiina, Pohjois-Korea, Intia), Lähi-idän ja Afrikan maista (Syyria, Irak, Kamerun, Kongo). Siinä missä Euraasian talousliiton maiden kansalaiset eivät tarvitse Venäjällä asumiseen ja työskentelyyn erillistä lupaa, IVY-maiden kansalaiset tarvitsevat ns. lisenssin (*pantent*) ja muista, ns. kolmansista maista tulevat oleskelu- ja työluvan.

Arktisen reitin kautta tulleet turvapaikanhakijat olivat lähinnä kolmansien maiden kansalaisia, jotka kohtasivat vaikeuksia laillistaa oleskelunsa Venäjällä. Epävakaan oleskelulupatilanteen, vaikeiden työ- ja asuinolojen sekä kielitaito-ongelmien vuoksi he kokivat arjen turvattomuutta, näköalattomuutta, rasismia ja eriarvoisuutta. Nämä johtivat päätökseen lähteä maasta. Paperittomina Venäjällä oleskeleville Suomi merkitsi turvaa ja vakautta sekä sivistysvaltiota, jossa on hyvä koulutus ja ihmisoikeuksia ja ihmisarvoa kunnioitetaan (pakolaiset ja muut maahanmuuttajat mukaan luettuina).

Esimerkiksi Venäjällä asuva afgaaniväestö koostuu kahdesta ryhmästä: Neuvostoliiton aikana maahan muuttaneen ”vanhan” diasporan edustajat, ja Afganistanin konflikteja, ääri-islamilaista hallintoa ja konservatiivista painostusta paenneet. Suuri osa heistä on saapunut Venäjälle laillisesti, mutta on tippunut virallisten rakenteiden ja turvaverkkojen ulkopuolelle, kun työ- ja oleskelulupa tai väliaikainen pakolaisen status on päätynyt. Se vaikeuttaa mm. terveyspalvelujen saatavuutta ja lasten koulutusta.

Venäjän maahanmuuttopolitiikan kiristyminen 2010-luvulla on johtanut satojen tuhansien maahanmuuttajien karkotuksiin ja maahantulokieltoihin. Vaikka elämä Venäjällä oli vaikeaa, moni afgaani näki mahdollisen karkotuksen Afganistaniin suureksi uhkaksi omalle ja lasten tulevaisuudelle. Väkivalta ja painostus kotimaassa uhkasivat Venäjällä asuneita, uskonnottomia tai eri uskontokuntaan kuuluvia, samoin kansainvälisissä työtehtävissä tai ulkomaalaiselle työnantajalle työskennelleitä.

Monet aineiston turvapaikanhakijoista olivat harkinneet poismuuttoa Venäjältä jo jonkin aikaa. Mahdollisuus konkretisoitui 2015-2016, kun ”rajat aukesivat” ja tietoa pohjoisesta reitistä saatiin eri maiden ja medialähteiden kautta. Uutisia jaettiin tuttava- ja maanmiesverkostoissa, sosiaalisessa mediassa ja matkapuhelimilla. Tieto levisi nopeasti ympäri maailmaa, samoin huhut ”avoimesta rajasta” pohjoisessa ja elämästä Euroopassa. Tästä muodostui informaatiomaisema, jossa Venäjällä oleskelevat maahanmuuttajat ja kauttakulkijat tulkitsivat mahdollisuuksiaan. ”Avoin raja” – riippumatta siitä pitikö tieto paikkansa – merkitsi näkymää kohti ”normaalia” elämää, turvallisuutta, työtä, terveydenhuoltoa ja lasten koulutusta.

Politiikkasuositukset

- Liian kapeaksi jää tulkinta, jonka mukaan arktinen reitti ja Venäjän pohjoisten raja-asemien avaaminen turvapaikanhakijoille oli vain osa Venäjän geopolitiikkaa, tai että Suomeen tultiin vain taloudellisin perustein. Tapahtumat liittyvät myös Venäjän rooliin kansainvälisen muuttoliikkeen keskuksena ja politiikan täytäntöönpanon ongelmiin. Rajojen hallinnan ohella Suomessa tulisi ymmärtää ja tarkkaan seurata Venäjän ja sen lähialueiden kehitystä, konflikteja, muuttoliike- ja turvapaikkapolitiikkaa sekä politiikan toteutumista.
- Poliitiikan ja viranomaiskäytäntöjen ristiriidat ja epäjohtonmukaisuudet sekä viranomaisten korruptio mahdollistavat maahanmuuton myös köyhistä maista ja konfliktialueilta. Samalla ne lisäävät maassa jo olevien maahanmuuttajien turvattomuuden tunnetta, tyytymättömyyttä ja halua muutokseen. Suomen on syytä olla yhteistyöhankkeissa tukemassa eriarvoisuuden vastaista työtä, oikeusvaltiokehitystä ja viranomaistoiminnan luotettavuutta, kaikkiin ihmisryhmiin (ml. maahanmuuttajat) ulottuvien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista sekä rasismiin vastaista työtä Venäjällä. Kansalaisyhteiskunnan tukeminen ja kansalaisjärjestöjen rajat ylittävä yhteistyö on yksi tärkeä sektori.
- Kansainväliset ja paikalliset salakuljetusketjut ovat osa muuttoliikkeitä. Ne mahdollistavat ja myös luovat muuttoliikkeitä, kun laillinen maahanmuutto on vaikeaa. Suomen ja EU:n on tärkeää panostaa kehitykseen Venäjällä ja sen lähialueilla, osallistua kansainvälisen rikollisuuden ja salakuljetuksen vastaiseen työhön sekä rajahallintayhteistyöhön.
- Maahanmuuton keskeinen tulkintaympäristö on rajat ylittävä kansainvälinen media (perinteinen, sähköinen ja sosiaalinen). Tieto, huhut ja mielikuvat muodostuvat nopeasti, kun potentiaaliset lähtijät, liikkeellä olijat, tuttavaverkostot ja salakuljettajat levittävät, tulkitsevat ja muokkaavat eri maiden ja medialähteiden uutisointia. On tärkeää ymmärtää imago- ja mediajulkisuuden kansainvälinen merkitys ja toimia siinä myös maahanmuuton ja kansainvälisten muuttoliikkeiden näkökulmasta.

Kirjoittajat

Minna Piipponen (YTT) työskentelee tutkijana Karjalan tutkimuslaitoksella Itä-Suomen yliopistossa yhteiskuntamaantieteen alalla.

Sähköposti: minna.piipponen@uef.fi

Joni Virkkunen (HTT) työskentelee tutkimuspäällikkönä Karjalan tutkimuslaitoksella Itä-Suomen yliopistossa yhteiskuntamaantieteen alalla.

Sähköposti: joni.virkkunen@uef.fi

Lue lisää

Virkkunen, Joni ja Minna Piipponen (2018). Venäjän kansainvälisen muuttoliikkeen epävakaudet. Poliitikasta. <https://politiikasta.fi/kansainvalisen-muuttoliikkeen-epavakaudet-venajalla/>

Glase-tutkimushanke pähkinäkuoressa

Nimi	Globaalin turvallisuuden monikerroksiset rajat
Johtaja	Professori James Scott, Itä-Suomen yliopisto +358 50 366 0653 / james.scott@uef.fi
Kesto	2016–2019
Kotisivu	https://glase.fi/
Hanke lyhyesti	GLASE on monitieteinen tutkimushanke, jota toteuttavat Itä-Suomen, Helsingin ja Oulun yliopistot sekä Rajavartiolaitoksen Raja- ja merivartiokoulu. Glase pureutuu globaalin turvallisuusympäristön muutoksiin, arvioi muutosten yhteiskunnallisia haasteita ja etsii keinoja vastata näihin haasteisiin. Tarkastelemme mm. EU:n ja Venäjän toimijuutta, valtioiden muuttuvaa roolia turvallisuuden tuottamisessa, hyvinvointivaltion muutosta, maahanmuutto- ja integraatiopolitiikkaa, yhteiskunnan eheyttä ja arjen turvallisuus- ja uhkakäsityksiä.
Tutkimusteemat	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rajat ja turvallisuuden muuttuvat mittakaavat (johtajana professori Anssi Paasi, Oulun yliopisto) 2. Suomi, EU & Euroopan lähialue: paikalliset ja kansainväliset turvallisuusympäristöt (professori Ilkka Liikanen, Itä-Suomen yliopisto) 3. Muuttoliike, arjen turvallisuus ja suomalaisen yhteiskunnan resilienssi (professori Laura Assmuth, Itä-Suomen yliopisto) 4. Institutionaalinen valmius suomalaisessa yhteiskunnassa (professori Pauli Kettunen, Helsingin yliopisto)
Yhteyshenkilö	Professori Kimmo Rentola, Helsingin yliopisto +358 40 039 8747 / kimmo.rentola@helsinki.fi

TUTKIMUSTA RAHOITTAÄ SUOMEN AKATEMIAN STRATEGISEN TUTKIMUKSEN NEUVOSTO